

Federico Finchhelstein. Faşizmden Popülizme. Çev. Ali Karatay. İstanbul: İletişim Yayınları. (Eser İncelemesi)

Can Karaböcek¹

Öz

Makale Türü Eser İncelemesi
Başvuru Tarihi 09.05.2021
Kabul Tarihi 20.05.2021
DOI

20. Yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde yoğun bir siyasal akım haline gelen popülizm üzerine son yıllarda yapılan akademik çalışmaların sayısı oldukça artmıştır. Popülizmin kendisi liberalizm, sosyalizm, faşizm gibi içeriği belirgin temel öğelere sahip bir siyasal ideoloji olarak nitelendirilemese de diğer siyasal ideolojilere eklenerek onlara kendi rengini vermektedir. Gerek dünya üzerindeki sağ siyasal hareketlere gerekse sol siyasal hareketlere eklenenebilen popülizm hangi koşullarda ortaya çıkmış, tarihsel gelişimi ne şekilde seyretmiş ve popülist siyasetin ayırt edici özellikleri nelerdir gibi sorular, popülizm üzerine yapılacak çalışmaların temel sorularıdır. Popülist siyasal söylemin devlet, ulus, yurttaş, hukuk, siyasal temsil, çoğulculuk gibi siyaset teorisinin temel kavramlarını nasıl bir içerikle tanımladığı, popülizm üzerine yapılacak teorik soruşturmanın öncelikli konusudur. Dünyadaki popülist siyasal hareketler, karşıtları tarafından sıklıkla faşizm olarak nitelendirilmektedir. Popülizm ile faşizm arasında nasıl bir ilişki vardır, popülizmi faşizmden ayırt edebilir miyiz yoksa popülizm

bir yeni faşizm biçimi midir? Şayet popülizm ile faşizm farklı siyasal ideolojiler ise bunları birbirinden farklı kılan unsurlar nelerdir? Popülist siyasal söylemin tarihsel macerası nasıl seyretmiştir? Popülist siyasal söylemin demokrasi ile olan ilişkisi nasıldır? İslami bir popülizmden söz edilebilir mi? Bu gibi sorular eserin ele aldığı ve cevaplamaya çalıştığı sorularıdır.

¹ Can KARABÖCEK: Doç.Dr., Kırklareli Üniv. Fen Edebiyat Fak, Felsefe Bölümü, Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı, cankarabck@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8202-5209>

Yazarın bu çalışması Teşekkür, Önsöz, Giriş kısmı, üç ana bölüm ve sonsöz bölümünden oluşmaktadır. Arjantinli bir tarihçi olan yazarın çalışma alanı ağırlıklı olarak faşizm tarihi, Holokost, popülizm ve modern Arjantin tarihidir. Yazar, kitabın Giriş kısmında Faşizm ile popülizmin farklılıklarının altını çiziyor ve faşizm ile popülizmin özdeş siyasal formlar olmadığını belirtiyor. Özdeş olmamalarına rağmen faşizm ile popülizm arasında sıkı bir ilişki olduğundan bahsetmektedir. Yazara göre “Modern popülizm faşizmden doğmuştur..1945 yılı itibariyle popülizm, faşizmin sürekliliğini, fakat aynı zamanda onun tanımlayıcı nitelikteki diktatöryel boyutlarının bir kısmından feragati temsil eder haldeydi.” (Finchelstein, 2019, s. 18) Yazar, popülüst siyasetin başlangıç noktası olarak 2. Dünya savaşı ertesini görür. 2. Dünya savaşı sonrası faşist siyasal rejimlerin ortadan kalkması ile beraber bir ideoloji olarak faşizm ağır bir yenilgiye uğramış ve siyasal söylemin dışına çıkmıştır. Faşizmin gerçekleştirdiği insanlık dışı politikalar ve yarattığı yıkım, yol açtığı ahlaki çöküş sonucunda bir ideoloji olarak hiçbir siyasal hareketin kendisini tanımlarken benimsediği bir ideoloji olmamıştır. Bu nedenle “popülizm faşizmin yenilgisinin bir sonucu olarak reform yapmaya girişmiş, faşist mirası demokratik kurguya göre yeniden düzenlemiştir.” (Finchelstein, 2019, s. 18) Yazara göre “popülizm her durumda yekpare halk adına konuşur, bunu da demokrasi adına yapar. Fakat burada demokrasi dar bir çerçeve içinde, popülist liderlerin arzularının bir ifadesi olarak tanımlanır.... liderlerinin bizzat halkın kendisi olduğuna ve vatandaşlara vekaleten her türlü kararı alması gerektiğine inanırlar.... Lider teoride halkın vücut bulmuş hali olsa da, pratikte yalnızca –popülistlerin bütün toplumu ifade ettiklerini düşündüğü- kendi taraftarlarını (ve seçmenlerini) temsil eder.... Halkın sesi, ifadesini ancak ve ancak liderin ağzında bulabilir. Ülke ve halk en nihayetinde liderin şahsında kendisini tanıyıp siyasete katılır.” (Finchelstein, 2019, s. 20) Popülizm demokrasiyi inkar etmez ancak deforme eder. “Bir rejim olarak popülizm bütün halkın tam bir temsilini talep eder. Fakat bunu genellikle iktidarın tümüyle lidere devri olarak anlar... Faşistlerin aksine popülistler ekseriyetle demokrasi oyununun paçasıdır... popülizm plebisiter bir siyaset anlayışını öngörür ve faşist bir form olan diktatörlüğü reddeder... popülizm halkı Bir olarak, yani liderden, yandaşlarından ve ulus-devletten oluşan bir varlık olarak tasavvur eder.” (Finchelstein, 2019, s. 23) Popülizmde popülist siyaseti benimsemeyenlere olan yaklaşım husumete dayanır. “Popülizmin tektipleştirici halk yaklaşımında siyasi muhalifler halk karşıtı olarak algılanır. Muhalifler düşmanlar haline gelir: bilerek ya da bilmeyerek oligarşik elitlerin ve çeşitli gayri meşru yabancıların safında olan can düşmanları. Popülizm, halk için konuşan ve karar veren aydınlanmış bir milliyetçi lideri savunur. Güçler ayrılığını, özgür basının bağımsızlığını ve meşruiyetini, hukukun üstünlüğünü önemsiz görür ve gösterir. Popülizmde demokrasiye meydan okunur, fakat yıkılmaz.” (Finchelstein, 2019, s. 23-24) Popülizm ile faşizm arasındaki benzerliklerden birisi de empirik gerçekliğin inkarı ile mite dayalı yeni bir gerçekliğin inşasıdır. “Popülist rüyalar aleminde yaşayan liderler, rejimler

ve taraftarlar, beğenmedikleri her şeyi medyanın yalanları; halka, lidere ve ülkeye karşı düzenlenmiş iç ve dış komplolar olarak teşhir ederler. Popülizm işte tam bu noktada doğrudan doğruya, faşizmin, hakikati ampirik olarak saptamayı reddetme şeklindeki klasik tavrıyla buluşur... Muhalefetteki popülizm bir protesto hareketi olarak belirir ve yönetici elitlerin, toplumun önemli kesimlerini temsil etme kapasitesindeki sınırlarını açığa vurur. Bir rejim olarak popülizm halk egemenliğine dair iddialarının önünde bir sınır görmez.” (Finchelstein, 2019, s. 22) Yazara göre popülizm bir dizi iktisadi gelişmeler sonucunda ortaya çıkar. Kapitalizmin yaşadığı dönüşüm ile popülizmin ortaya çıkışı arasında bir bağ kurulabilir. “popülizm...bilhassa eşitsiz demokrasilerde, yani gelir uçurumunun büyüdüğü ve demokratik temsiliyetin meşruiyet kaybettiği yerlerde gelişip büyüyen bir siyasi formdur. Muhaliflere halk düşmanları muamelesi yapılır, fakat bu lafta kalır. Şayet popülizm lafta kalan bu husumetten resmen düşman olarak tanımlama ve zulüm aşamasına geçerse, bu noktada artık popülizmin faşizme ya da başka bir diktatöryel baskı rejimine dönüştüğünden bahsedebiliriz.” (Finchelstein, 2019, s. 31)

Popülizmin faşizmden çıktığını iddia eden yazar öncelikle faşizmin kendisine yönelir ve faşizmin bir tarihini verir. Kitabın “*Tarihte Faşizm*” adlı birinci bölümünde yazar Avrupa merkezli faşizm anlatılarına karşı alternatif bir faşizm tarihi önerir. Yazar bu bölümde “Faşizme Avrupa merkezli yaklaşımlara karşı, faşizm tarihine yaklaşımda bu yeni ulus-aşırı tarzın yararlarını vurguluyorum” (Finchelstein, 2019, s. 53) der. Faşizmi yalnızca Avrupa’nın tarihine özgü bir siyasal anlayışa, Avrupada görülen faşizme bir özsellik atfeden yaklaşımı eleştirir bu bölümde. “Genelleyici yaklaşımı benimseyen tarihçiler...Modernleşmeci gerici geleneğin bir parçası olup Avrupalı olmayan faşizmle karşılaştıklarında ise genellikle totolojiye başvururlar: Avrupa dışındaki faşistler hakiki faşistler değildirler, zira Avrupalı değildiler” (Finchelstein, 2019, s. 86) Yazar bu açıdan Avrupa dışındaki faşist siyasal hareketleri ele alır ve bunların kendi toplumlarındaki tezahürlerini betimler. Avrupa’daki faşist hareketler daha seküler bir yol izlerken güney Amerika ve Asya’daki faşist hareketler ise dinsel bir boyuta sahiptir. Hindistanlı “faşist entelektüel İnayetullah Han El Meşriki gibi Müslümanlar Hitler’in programından esinlenmekle kalmamış, kendi Müslüman faşizmlerini en iyi faşizm yorumu olarak görmüşleridir. El Meşriki faşizmin Kutsal Kur’an’ın ışıklı yolunu izlemesi gerektiğini iddia ederken, Arjantin faşistleri kendi dinsel faşizm yorumlarının Avrupa’nın daha seküler faşizm yorumlarından daha üstün olduğu iddiasındaydılar.” (Finchelstein, 2019, s. 99) Yazar faşizmin genel çerçevesini şu şekilde görür: “Faşistler mekanik, yinelemeli ve gayri iradi olduğunu değerlendirdikleri modernitenin yerine, maddi dünyayı ve ekonomiyi kontrolleri altına almalarına olanak veren ‘nitelikli’ bir moderniteyi geçirmek istemişti. Kendi modernitelerini ‘maneviyatın ve siyasal olanın tahakkümü’ olarak görmüşlerdi. Bu mülahazaların merkezine ise bir ‘savaş etiğini’ ve güçlü bir erkeklik ve topluluk/cemaat

duygusunu koymuşlardı. Bundan dolayıdır ki faşistler için şiddet en yüksek siyasallaşma biçimiymişti.” (Finchelstein, 2019, s. 115) Yazar faşizm ile popülizm arasındaki niteliksel farklarından birisi olarak şiddetin kullanımı ve yüceltilmesi olarak gördüğü için faşizmde şiddet unsurunun yerine vurgu yapar. ““Faşizm güç ve şiddeti birer araçtan ziyade ideolojik amaçlar olarak kullanır. Faşist ideolojide şiddet yalnızca araçsal bir nitelik taşımaz, esas olarak bir sezgi, bir yaratım biçimidir. Yalnızca harekete geçirici bir mit değil, aynı zamanda karanlık, negatif bir yüceliktir de. Yani şiddet, en yüksek siyaset biçimi mertebesine çıkarılır.” (Finchelstein, 2019, s. 115) Faşist ideolojide şiddet artık bir araç olmaktan çıkartılmış ve siyasetin bir amacına dönüşmüştür. “Faşist idealde şiddet araçsal kimliğini kaybederek irfanın doğrudan kaynağı haline gelir... Şiddet, siyaseti neredeyse kutsal bir eylem alanı kılan aşkın bir deneyime dönüşür.” (Finchelstein, 2019, s. 116) Faşist ideoloji yeni bir siyasal düzen yaratma amacını taşıyordu bu bakımdan çoğulcu siyasal düzen yerine yeni bir siyasal düzen öneriyordu ancak bu dönüşüm iddiası yalnızca siyasal alan ile sınırlı kalıyordu. Yazar, faşist siyasal rejimlerin kapitalizm ile herhangi bir temel mücadelesi olmadığını ve kapitalizme bir tehdit oluşturmadığını belirterek faşist hareketlerin kapitalizme karşı eleştirel bir söyleme sahip olduklarını belirtir. “faşizm yeni bir siyasi düzen yaratması bakımından esasta devrimciydi, ama kapitalizmle ilişkisinde o kadar devrimci değildi.” (Finchelstein, 2019, s. 74) Yazar faşizmin ortaya çıkışında iki dünya savaşı arasında yaşanan ekonomik çöküşe ve bunun sonucu olarak da yaşanan siyasal temsil krizine vurgu yapar. Yazara göre “Modern popülizm faşizmden doğmuştur.” (Finchelstein, 2019, s. 18) Bu nedenle faşizmin tarihinin anlaşılması popülizmin ortaya çıkmasının anlaşılması için elzemdir.

Yazar *'Tarihte Popülizm'* başlıklı ikinci bölümde popülizmin dünya ölçeğindeki ortaya çıkışını ,dönüşümünü ve popülizm üzerine yapılan teorik tartışmaları ele alıyor. Yazar için “...popülist rejimler ilk olarak 1945'ten sonra Latin Amerika'da ortaya çıktı. Arjantin'de Juan Peron'un ki, Brezilya'da Getulio Vargas'ın ki gibi popülist rejimler gerçek birer devrim değil, ülke idaresinde yeni bir erken Soğuk Savaş dönemi siyasi paradigması oluşumunun devrimci alametleriydi.” (Finchelstein, 2019, s. 141-142) Yazar bu bölümde modern popülizmin ilk görünüş biçimi olan Arjantin'deki Peronizme özellikle dikkat çeker ve Peronizmin geçirdiği dönüşümleri ve etkilerini ayrıntılı olarak ele alır. Peronizmin bu kadar ayrıntılı olarak ele alınmasının gerekçesi olarak da şunları söyler: ““Amerikan güdümlü savaş-sonrası liberal demokratik konsensüse karşıtlık temelinde inşa edilen Peronizm, hem popülizmin ilk modern iktidar biçimini temsil eder...” (Finchelstein, 2019, s. 145) Güney Amerika'daki diğer popülizm biçimlerini de inceleyen yazar, popülizmin çıkış yeri olarak burayı görür. Bu bölümde yazar popülizmin tarihsel dönüşümünü de ele alır ve popülizmin evreleri olarak klasik popülizm, neoliberal popülizm, neo-klasik sol popülizm, sağ ve aşırı sağ neo-klasik popülizm olarak sıralar. Farklı coğrafyalarda farklı görünümleri olsa da yazar

tüm popülizmlerde görülen ortak özelliklerin saptanabileceğini söyler ve popülizmlerin ortak özellikleri olarak şunları sıralar “1. Diktatörlüğü fiilen reddeden otoriter, seçimli, anti-liberal bir demokrasiye bağlılık 2. Uç bir siyasi din formu 3. Seçim zaferleri de getiren, kıyamet benzeri çöküş propagandasına dayalı bir siyaset; bu geçici seçim zaferlerinin mümkün kıldığı ve toplumun kuruluşunda ya da yeniden kuruluşunda devrimci uğraklar olarak dönüşümler 4. Halkın mesih benzeri karizmatik liderinin inşa ettiği bir siyasi teoloji 5. Siyasi rakipleri halk karşıtı, yani halk düşmanları ve vatan hainleri gören bir yaklaşım 6. Zayıf bir hukukun üstünlüğü ve güçler ayrılığı anlayışı 7. Radikal bir milliyetçilik 8. Halkın şahsında cisimleştiği bir lider nosyonu 9. Hareketi ve liderleri bir bütün olarak hakla özdeşleştirme 10. Pratikteki anlamı alışılmış siyaseti aşmak olan anti-politiklik iddiası 11. Halk adına konuşma ve yönetici elitlere karşı olma 12. Kendisini gerçek demokrasi savunucusu ve muhayyel ya da gerçek diktatörlük ve zorbalık biçimlerinin (Avrupa Birliği, paralel ya da derin devlet, imparatorluk, kozmopolitizm, küreselleşme, askeri darbeler vs.) düşmanı olarak sunmak 13. Halkı tek bir varlık olarak alan ve popülizm rejim haline geldiğinde ise onu kendisine oy veren çoğunluklara eşitleyen homojonleştirici bir halk anlayışı 14. Bağımsız gazeteciliğe karşı derin bir husumet, hatta nefret besleme 15. Çoğulculuktan ve siyasi hoşgörüden hazzetmeme 16. Popüler kültüre ve hatta birçok örnekte, ulusal geleneklerin cisimleşmiş hali olarak görülen eğlence dünyasına önem verme” (Finchelstein, 2019, s. 146) Yine bu bölümde, popülizm üzerine yapılan teorik tartışmalar ele alınmaktadır. Laclau, Ranciere gibi düşünürlerin popülizme dair yaklaşımları ele alınmakta ve özellikle Laclau’nun fikirlerinin popülizme ve Arjantin’deki popülist siyasal hareketlere olan katkılarından bahsedilmektedir. Yazar, Gino Germani’nin ihmal edilmiş popülizm teorisinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini de ifade etmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde yazar popülizmin kökenlerinde diktatörlük bulunmasına rağmen popülizmin bir diktatörlük olmadığını göstermeye çalışır. Popülizmdeki karizmatik liderin faşizmin diktatöründen farklılığını göstermeye çalışır. Popülizmdeki yüceltilen karizmatik lider, hukuku zayıflatır. Karizmatik lider kurumsallık karşıtıdır. Bununla birlikte kurumların işleyişini zayıflatmasına rağmen tamamen hukukun üzerinde konumlandırılmaz kendisini. Faşizm teorisinde lider olan diktatör ise tamamen hukukun üzerinde konumlandırılır ve hukuka aşkın bir özne haline getirilir. Popülizmde faşist diktatöryel şiddet kararlı bir şekilde reddedilir ve bu rejimlerde seçimler tamamen ortadan kaldırılmaz. Popülist lider, otoriter bir tutumu benimser ama seçimleri tamamen ortadan kaldırmaz. Faşizmin temsil anlayışı ile popülizmin temsil anlayışının da farklı olduğunu belirtir yazar. Faşist temsil anlayışında lider seçimle gelmiştir ancak liderliğinin devamı için bir seçime gerek yoktur. O, halkın iradesinin daimi temsilcisidir oysa popülist siyasal hareketlerde lider seçimler sonucunda liderlik niteliğini tekrar oylatır ve bir olasılık olarak

seçimler sonucunda liderlik niteliğini kaybedebileceğini tamamen inkâr etmez. Yine bu bölümde yazar, İslami popülizm diye bir şey söz konusu olabilir mi sorusunu soruyor ve "İslami popülizm kavramı yanlış bir isimlendirme örneğidir" (Finchelstein, 2019, s. 293) diyerek bu kavramsallaştırmayı yanlış bulur. Dünyadaki birçok popülist harekette "...birbirinden çok farklı ülkelerde de, hangi dinin söz konusu olduğundan bağımsız olarak halk iradesi ile Tanrı'nın iradesi aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştı." (Finchelstein, 2019, s. 297)

Sonsöz kısmında ise yazar popülizm ile faşizm arasındaki akrabalıklardan bahsetmekle birlikte popülizmin faşizmden farklılığının altını çiziyor. Her iki siyasal hareket de kutsalın sekülerleşmiş formları olarak "...lider, ulus-devlet ve halk şeklinde kendi siyasal teslislerini ortaya koydular. Her ikisi de, kutsal olanın her daim siyaseti biçimlendirmede kullandığı yöntemlerin ötesine geçen bir siyasal teolojiyi temsil eder." (Finchelstein, 2019, s. 310) Yazar için "popülizm, eşitlikçi demokrasi biçimlerine karşı geçmişteki meydan okuyuşunu günümüzde de sürdürüyor ve artık içinde yaşadığımız demokrasinin geleceğini tehdit ediyor" (Finchelstein, 2019, s. 313)

Kitapta savunulan tez modern popülizmin faşizmin içinden çıktığı ancak popülizmin, siyasal şiddetin yüceltilmesini ve diktatörlüğü reddeden ve seçimleri ortadan kaldırmayan bir otoriterlik formu olarak eşitlikçi demokrasi fikrine yönelik bir tehdit olduğudur. Bu noktada neoliberal iktisadi dönüşüm ile dünya çapında popülizmin gittikçe yaygınlaşan bir siyasal form olarak karşımıza çıkması arasında bir ilişki kurulabilir. Nasıl ki faşizm kapitalizmin bir evresinin ürünü ise popülizm de bu bakımdan kapitalizmin bir başka evresinin ürünüdür. Yazarın faşizm ile popülizm arasındaki farkı işaret ederken bahsettiği siyasal şiddetin kutsanması ve seçimlerin varlığı kolaylıkla popülist siyasal hareketler tarafından ortadan kaldırılabilir farklardır. Popülist siyasal yapılar seçimleri uluslararası meşruiyeti sağlayan içi boş bir formaliteye indirgediklerinde ve fiziksel şiddet yerine siyasal ya da sembolik şiddeti kullandıklarında eserdeki iddiaya göre popülist olarak kalırlar ve bu tür popülist siyasal yapıların oluşturduğu siyasal düzen, faşizm olarak nitelendirilemez. Ancak bu faşizm ile popülizm arasındaki farkı niteliksel bir fark olmaktan ziyade yalnızca bir derece farkı olduğunu ima eder gibi görünmektedir.

Kitabın çevirisi ise gayet akıcı ve Türkçe söyleyişe uygun bir çeviri olarak görülmektedir. Okuyucu için yeri geldiğinde açıklayıcı dipnotlar ile eser daha anlaşılır kılınmıştır.

Kaynakça

Finchelstein, F. (2019). Faşizmden Popülizme. (Ali Karatay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

